

Exemple de treball de recerca

Presentació d'una comunicació en un congrés sobre història urbana, extensió limitada a 10 pàgines. Presentat al XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó 2000.

Publicat: *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta*, Ed. UB, 2003, pàg. 457-465.

Tasca prèvia

- Escollir el tema, situar-lo en l'espai i en el temps: «Estudi de diversos espais marginals, excloent-ne el Call, de Barcelona als segles XIV i XV».
- Esborrany de proposta amb la definició del tema, la finalitat de la recerca, la hipòtesi de treball i el marc previ a la recerca.
- Cerca de recursos: fonts i bibliografia anotats al final del treball.

Redacció del treball

- Títol: Espais marginals de la Barcelona baixmedieval
- Introducció
- Estructura i parts del treball
 - Barcelona: l'urbs, els burgs i el Raval
 - Les cambres i les cases dels pobres
 - Els col·lectius marginals
 - Els espais públics marginals
- Solidaritats [ocupa el lloc de les conclusions]
- Fonts i bibliografia consultada

Títol: Espais marginals de la Barcelona baixmedieval

Teresa Vinyoles i Vidal, Universitat de Barcelona

Si ets malvolgut, ets pobre.

Introducció

L'objectiu d'aquesta recerca és l'aproximació als grups marginals per mitjà de l'estudi dels espais urbans que ocupaven. Aquest estudi es farà a través de documentació barcelonina de la segona meitat del segle XIV i del segle XV. Hem iniciat la recerca en aquest moment, quan es produeix la integració física del Raval a la ciutat, amb la construcció de la nova muralla, i després del gran trasbals demogràfic que va representar la pesta negra.

En primer lloc, veurem com la muralla integra físicament els espais urbans i dona una idea molt clara del que és dins i del que resta fora. A les ciutats medievals, hi vivien, o malvivien, una quantitat més o menys important de pobres i marginats: els pobres de sempre, els que provenien de les classes populars i no sortien de la pobresa i que, a més, qualsevol dissort els podia portar a la misèria absoluta. També hi havia esclaus, vagabunds, prostitutes, cecs, contrets, leprosos. Dintre muralla vivien persones d'estament, capacitat econòmica, condició jurídica i valoració moral diversa. Vivien molt a prop les unes de les altres; estudiarem aquesta proximitat veient com a les cases més o menys benestants hi havia cambres per als esclaus; ens aturarem en aquestes cambres per mitjà **d'inventaris i processos**. Els **fogatjaments** ens permeten veure com algunes botigues buides, propietat de ciutadans honrats i mercaders, es llogaven a persones amb pocs recursos; així mateix, els fogatges, conjuntament amb algunes **ordinacions**, ens permeten detectar carrers on se situa un contingent més gran de persones qualificades de pobres, o indrets més conflictius.

Tot seguit visitarem els espais públics marginals: la leproseria, ubicada a l'extrem del Raval, al Padró; els bordells de la ciutat, l'un adossat a les muralles de la Rambla i l'altre, a l'altre costat de Rambla, i la presó situada a la porta de llevant de la muralla romana.

Voldríem ser optimistes en les conclusions parlant de solidaritat amb els desvalguts i d'integració a la plena vida ciutadana d'algunes persones dels grups marginals.

1. Barcelona: l'urbs, els burgs i el Raval

Barcelona, al segle XIII, no quedava del tot reclosa dins l'antiga muralla romana; fora muralla havien crescut una colla de viles noves o burgs. Aquests barris es van formar sense cap estructura urbanística a mesura que arribaven a la ciutat menestrals, mercaders i mariners, vinguts en general de les zones rurals properes. Jaume I (1213-1276) dotà la ciutat d'un nou recinte emmurallat, en el qual quedaren incorporats tots aquells nuclis.

Això va representar un procés d'integració dels espais perifèrics i dels seus habitants a la vida plenament urbana; per als barcelonins de la darrerria del segle XIII havia canviat el sentit de l'espai urbà. Als veïns de la Vilanova dels Arcs, o de la Bòria, o del Pi, o de Santa Anna... les portes de la muralla ja no els deixaven fora cada vespre, sinó que el nou clos els tancava; per tant, havia canviat per a ells el sentit de *fora* i de *dintre*. De tota manera, l'urbs seria per a ells, encara, visiblement una altra cosa. Els homes i les dones que vivien a la Vilanova dels Arcs, on s'havien construït les cases aprofitant els aqüeductes romans, quan travessaven la Porta Bisbal entraven, de fet, visiblement en un altre àmbit; de la mateixa manera que els que venien de la Vilanova de la Mar o de la Bòria entraven a l'urbs per la Porta del Mercadal, encongits potser en passar arran de la presó, veient que penetraven en un altre espai de la ciutat.

La ciutat gòtica continuava creixent: enllà de la Rambla famílies menestrals bastien cases al mig dels horts i s'hi alçaven hospitals i convents. Pere el Cerimoniós (1336-1387), davant la guerra amb Castella, va protegir amb una altra muralla aquest Raval. Un ampli espai, en aquest cas poc habitat, s'integrava també a la ciutat; però els del Raval havien de passar la Rambla, enfangada moltes vegades, per entrar al recinte emmurallat al segle XIII i encara després penetrar en la vella urbs.

La integració és física i també jurídica. Es considera ciutadà de Barcelona tot home —dic home, no dona—, dels grups no privilegiats ni marginats, que visqui en qualsevol barri de la ciutat, en un domicili propi, és a dir, en una casa comprada o llogada; però els subalterns que viuen a casa dels amos no són ciutadans barcelonins. De dret, doncs, tots els homes que tenen domicili propi als barris novament incorporats poden ser ciutadans, amb els mateixos drets i els mateixos deures; per part de les autoritats hi hagué un interès integrador, de manera que la ciutat no estava dividida administrativament en barris sinó en quatre parts des del punt central del Mercadal. De tota manera, ens preguntem si els que vivien als barris perifèrics eren acceptats sense cap menyspreu.

En general cal afirmar, per les referències que ens han quedat, que la integració fou positiva, si bé hi ha algun indici que ens recorda velles jerarquitzacions entre els veïns de l'urbs i de les zones perifèriques. Em refereixo, per exemple, al problema de protocol que es planteja al gremi dels ferrers. El principal nucli de ferrers, els manyans, estava ubicat al barri antic de la ciutat, al Regomir. En altres indrets fora del vell recinte s'hi instal·laren ferrers de tall, calderers i altres membres del gremi. Per la festa patronal de Sant Eloi, encara al segle XV, quedava el vell costum que els confreres de cada barri anessin a Regomir, reconeixent de manera simbòlica el predomini que tenia el grup fundacional, per marxar des d'allà en processó tots plegats fins al convent del

Carme, al Raval, on tenien l'altar de la confraria. Aquesta obligació, que representa en certa manera la preeminència dels ferrers que provenen del nucli més antic, és a dir, dels que s'estaven a l'urbs, va acabar provocant reticències per part dels altres, dels mestres ferrers dels ravals, els quals aconseguiren deslliurar-se d'anar a Regomir per Sant Eloi l'any 1454; podem considerar, doncs, que en aquests moments ja no queda cap ombra de diferència entre els uns i els altres.

La documentació que ens ha quedat dels segles XIV i XV no mostra una marginació especial dels qui viuen fora de l'urbs, especialment a la Vilanova de la Mar, ja que mercaders i burgesos hi alcen cases benestants. És la part més dinàmica de la ciutat i amb ciutadans que disposen d'una renda important. Ara bé, podem comprovar que en els espais més allunyats del centre urbà hi ha més densitat de població pobra; així, el Raval sempre sembla un espai deprimat, integrat al quarter del Pi, i acull més pobres vergonyants que altres quarters de la ciutat. El barri més allunyat del centre per la costa de llevant, la Ribera, format amb carrers estrets sense clavegueram i cases molt petites, ens presenta una població marinera dinàmica, però senzilla i de vegades conflictiva. Encara més enllà dels murs de llevant, al llarg de la costa, hi havia barraques fetes de joncs on vivien alguns pescadors i també homes que arribaven d'arreu cercant feina com a xurma de les naus. És una població inestable i pobra, de la qual recelen les autoritats i els ciutadans:

Com los pescadors e exavaquers o companyes lurs qui són gents aplegadisses e són en gran nombre, los quals de nits romanen e habiten en les barraques que són en lo ribatge de la mar, dins lo territori de Barchinona, se fassen grans roberies e talaments de fruytes e de splets de lenya e altres coses qui són prop les dites barraques e envers aquelles parts; e sia fort difícil de saber qui ho fa, com açò pusquen fer e fassen de nits. Per ço ordenaren los concellers e prohombres que ls guardies e guardians e qualsevol oficial per si o substituïts seus pusquen e hagen poder de fer scorcoll tota hora que ls plaurà en les dites barraques e cascuna d'aquelles...

Aquests no figuren com a ciutadans, ni tampoc els subalterns: bracers, aprenents, servents, és a dir, bona part del poble menut que malvivia en la pobresa, incloent-hi els lliberts de diferents ètnies que sense gaire dificultat es barrejaven amb el poble menut.

2. Les cambres i les cases dels pobres

Mirant els fogatges es pot comprovar que al costat de la casa d'un burgès, d'un ric mercader o d'un notari hi ha llars considerades pobres. Aquest fet es produeix perquè els baixos reservats per a botigues i magatzems, quan estan desocupats, es lloguen a famílies amb pocs recursos, especialment a vídues i lliberts.

A les cases més o menys benestants documentem les cambres del servei, que en els inventaris es descobreixen tot seguit per l'escàs i pobre parament que s'hi troba; una recambra amb un llit prop de la cambra principal, un jaç a la cuina o a l'obrador, ens permet situar allà la serventa o l'aprenent. També, de vegades, s'esmenta a les cases dels rics burgesos o mercaders la cambra de les serventes o esclaves, o la dels missatgers, totes amb llits col·lectius que compartien, d'una banda, les dones i, de altra, els homes del servei. Així, a l'inventari de la casa d'un mercader s'esmenta una recambra que està moblada amb els llits següents: *Un lit de quate posts d'alber ab sos peus d'alber e ab sa màrrega plena de palles, en lo qual jahen les esclaves. Un bressol de fust per bressar infants pochos. Un altre llit en que jauen les massipes.*

En aquest recorregut, ens aturarem a la cambra d'un esclau, a la casa d'una lliberta i a l'habitatge d'un pobre mendicant. Agustí, l'esclau d'un jove mercader, que vivia l'any 1427 al carrer Jonqueres i treballava per a l'amo com a picapedrer a Montjuïc, diu que

dorm a casa de l'amo, a baix, en un estable, i el tanquen amb forrellat tots els vespres. A la cambra on dorm no hi ha llit, car estable és de bèsties, i no hi ha sinó una estora on ell jau i es cobreix amb una flassada. Més sort tingué l'esclava Francesca, que fou alliberada per la mestressa, vídua d'un ciutadà, que li va deixar en testament una botigueta que tenia al carrer Comtal de Barcelona. L'habitable estava format per una sola estança, l'entrada, que era a la vegada cuina, pastador, bugaderia, menjador i obrador de costura; hi havia a dalt una mena d'altell que servia de dormitori, al qual es pujava per una escala de fusta. Quan va morir la lliberta, just l'any 1427, va deixar la casa a una «sòcia» amb qui compartia l'obrador de costura.

L'inventari dels béns de Gabriel Roig, pobre mendicant, mort l'any 1468, ens apropa a una cambra rellogada a casa de l'enterraments de la parròquia del Pi, on el pobre vivia; a més tenia, segurament també llogada, una mena de botiga on guardava alguns objectes. El fet de rellogar un espai d'una llar d'una família humil a una persona dels estaments més desvalguts és un fet que hem documentat diverses vegades.

3. Els col·lectius marginals

A les ciutats medievals, i Barcelona no n'era una excepció, s'hi podia trobar també una quantitat més o menys important de marginats. Hi havia esclaus, potser un 3 % de la població, a més de vagabunds i pobres captaires, alguns d'ells cecs, contrets o espunyats a causa de les guerres; també hi vivien prostitutes i alcavots, leprosos, desvagats, malfactors, etc.

Pel que fa als espais que ocupen aquestes persones dins la ciutat, podem veure que es produeixen dues situacions ben diferents. Normalment vivien molt a prop les persones humils de les benestants; però també es veu certa tendència a agrupar alguns col·lectius marginals concrets en llocs determinats. Deixarem a banda el Call, on vivia agrupada la minoria jueva, que no estudiarem, i que desapareix després dels greus aldarulls del 1391, després dels quals alguns es convertiren i s'integraren lentament en el conjunt ciutadà. En canvi, ens apropem a llocs on s'aïllaven certs col·lectius molt determinats: la leproseria, els prostíbuls públics i la presó.

Però abans voldríem esmentar alguns carrers de la ciutat en els quals es van agrupar persones dels col·lectius marginals, les quals, a causa sobretot de la pobresa, ratllaven de vegades la delinqüència. En una carta reial de l'any 1408 podem veure com s'inclou en un mateix grup persones pobres que no poden treballar per algun defecte físic i els petits delinqüents; a tots se'ls situa prop de l'actual Portal de l'Àngel, anomenat Portal dels Orbs; allà i molt a prop d'allà, pels volts del convent de Santa Anna, hi vivien esguerrats, cecs, espunyats, coixos i també algunes prostitutes i alcavots. No gaire lluny d'allà, al capdamunt de la Rambla, hi havia la porta dels Bergants, lloc per on es movien molts desvalguts, espai de reunió dels jornalers que cercaven feina, que s'afegien als grups més o menys conflictius.

4. Els espais públics marginals

Hospitals

Els hospitals medievals eren institucions on s'acollia especialment els malalts pobres, i també de vegades els pelegrins o els desvalguts, com ara els folls o els infants abandonats; és a dir, eren llocs pensats per socórrer certs col·lectius amb dificultats, però no estaven pensats com a espais marginals, ja que es considerava que disposar d'un bon hospital donava prestigi a una ciutat. Les ordinacions de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, redactades l'any 1417, conjuntament pel bisbe, els canonges i els consellers de la ciutat, el defineixen com a *llum, noblesa, ornament, laor, glòria e ampliud en la Ciutat*. Tot seguit, ens mostren quines eren les funcions de l'hospital: *hi eren contínuament acollits, rebuts, sostinguts e alimentats en gran nombre, homens e dones pobres, afollats, contrets, orats, nafrats, e havents altres*

diverses misèries humanes, infants gitats e altres persones miserables de diverses nacions e condicions. Era, doncs, un espai on s'acollien marginats, però era un orgull per a la ciutat: la magnífica construcció de l'edifici ho demostra; era, segons el text de les pròpies constitucions, una mena de talismà on es practicaven les obres de misericòrdia, mitjançant les quals la dita ciutat sens dubte *és preservada de infortunis e mals i els ciutadans barcelonins per les almoines dels quals les dites coses se compleixen, viuen en pau e concòrdia.*

L'Hospital de la Santa Creu s'havia construït al cor del Raval com a resultat de l'ampliació del vell hospital del canonge Colom i unificava els altres hospitals escampats per la ciutat, que es clausuraren, tret de l'hospital dels mesells. Aquest sí que l'hem de definir com un veritable espai marginal, ja que s'hi acollia els llebreros. La lepra va ser durant tota l'edat mitjana una malaltia temuda, maleïda, només el seu nom esgarrifava. Era la «malaltia», i cada època té la seva. Quan es parlava de la casa o de l'hospital dels malalts no calia dir de quins malalts: es tractava de la llebroseria. Els llebreros eren marginats socials, la por d'infectar-se de la lepra, tinguda per incurable i contagiosa, els confinava en espais reservats exclusivament per a ells.

A Barcelona s'havia fundat al segle XII l'hospital dels llebreros, al costat del camí que, travessant la Rambla i entre els horts, sortia de la ciutat vers ponent. Un cop construït el tercer recinte de muralla, l'hospital va quedar inclòs dins del Raval. Al segle XV hi hagueren intents de treure els llebreros del recinte emmurallat, però seguiren allà fins al principi del segle XX.

Segons les ordinacions del bisbe Ponç de Gualba del 1326, dos homes eren responsables de l'hospital dels mesells; un clergue, que s'ocupava de les qüestions espirituals, i un administrador laic, que portava els comptes. Cap dels dos no tenia cura directa dels malalts, dels quals s'ocupaven dues dones: la clauera i la serventa. No es preveia que hi hagués cap professional de la medicina, no hi havia despeses per remeis. S'assenyala la prioritat a l'hora d'admetre els malalts i això ens fa pensar que hi havia manca de places; de tota manera, no sabem el nombre de persones que hi podien ser acollides, si bé augmenten al segle XV. Es faria estrany trobar-hi tan poc personal si no sabéssim que allà hi havia un grup de dones que s'hi estaven per «caritat».

Aquesta presència al costat dels més marginats té a veure amb els moviments d'espiritualitat laica, de pobresa i de solidaritat amb els pobres que s'escamparen per Europa en el context de les transformacions socials i econòmiques vinculades al renaixement urbà, i també en el context dels intents de renovació espiritual al si de l'Església i fora d'aquesta. Entre aquests moviments hi ha les beguines, que portaven una vida religiosa en el món al marge de qualsevol regla o claustre. El moviment havia nascut a la darrerria del segle XII. Les primeres, Maria d'Oignies de Bravant i Jutta d'Huy, es dedicaren a servir els llebreros; Jutta acabà els seus dies l'any 1228 reclosa en una cel·la adossada a la llebroseria de Lieja. Sabem que fins a la darrerria del segle XV (1474) amb els mesells de Barcelona hi havia «rescluses» o beguines i que aquell any les dites dones *estaven molt estretes amb els dits mesells que tenen tan avorrida i estranya malaltia.*

Bordells

Segons llei i costum, en llocs determinats de les ciutats hi havia un bordell o uns bordells públics dels quals les autoritats cobraven les rendes. A Barcelona documentem dos bordells, el de Viladalls, situat pels volts de l'actual plaça Reial, que arribava fins a la muralla de la Rambla; i l'altre, anomenat de la Volta d'en Torre, que era a l'altre costat de la Rambla, vers el carrer del Joglar. La primera referència que tenim de la necessitat d'aïllar la prostitució data del 1332: els consellers, posant en pràctica una ordre reial,

prohibeixen que les dones públiques, de nit, vagin per la ciutat sota cap excusa. S'intenta ubicar la prostitució exclusivament en els llocs que hem esmentat, tot i que, pel que es desprèn de la documentació, hi ha dones públiques que viuen fora dels bordells, aquí i allà de la ciutat, a l'antic call, prop del convent de fra menors, a la plaça Santa Anna, al Poal Nou, etc. Els documents sempre fan referència a la prohibició d'estar-se en aquests llocs i a l'obligació que siguin confinades dins els bordells, dels quals no poden sortir de nit.

Tant les autoritats civils com les religioses toleraven els prostíbuls com a mal menor, sempre que fossin públics, és a dir, que estiguessin sota un cert control i en llocs visiblement delimitats. A Barcelona, doncs, els bordells estaven sota el control del Consell de Cent, que dictava les normes que regulaven la prostitució; així, periòdicament es podia sentir per la ciutat algun pregó com ara aquest: *que d'ací avant totes e qualsevol fembres àvols de lurs cossos, bordelleres o no bordelleres, les quals fora dels bordells de la dita ciutat apel·lats de Viladalls e de la Volta d'En Torre, volran fer e continuar públicament són qüest, no gosen estar ne habitar fora de los dits bordells. E aquella que contra farà pagarà per ban cascuna vegada V sous, e si pagar no'ls podrà serà tancada V dies al costell.*

De tota manera l'ordre no es complex, com es fa palès per la seva reiteració, i per les ordinacions que periòdicament foragiten les dones públiques que viuen en diferents indrets de la ciutat. Sobretot hi ha la tendència que el bordell s'escampi pels carrers del voltant de Viladalls, de manera que els veïns del carrer de Rauric, de na Quintana, dels Ollers, del Vidre, del Dormidor de Fra Menors es queixen sovint de la presència d'hostals i de prostitució als seus carrers.

El bordell era un recinte tancat, es pretenia que fos un món a part de la ciutat; així, segons com, només es permetia una sola porta que penetrés en el recinte, de vegades dues. Pel que fa al bordell de Viladalls, una porta donava a la Rambla, que de vegades en moments més o menys conflictius restava tancada, i l'altra donava accés al recinte des de la part interior de la ciutat a l'indret del carrer del Vidre.

Els carrerons que formaven el bordell interpretem que estaven ocupats pels hostals, regentats pels hostalers o hostaleres, que venien a ser els alcavots, i per unes casetes encastades a la muralla; aquestes casetes, de nit, havien de mantenir les portes obertes i llums encesos als portals. Les prostitutes tenien l'obligació d'anar a cos, sense mantell ni abrigall; sobretot si sortien del prostíbul havien de poder ser identificades per tothom com el que eren i distingir-se de les dones tingudes per honestes, que havien d'anar amb cap i coll coberts, *que ninguna fembra qui publicament sia àvol de son cors no gos portar per Barchinona capa ne mantell ne negun altra abrigall ans que haia anar en cors. Si ho fan hauran de pagar una multa de 20 sous que si no poden pagar es compensa amb estar un dia en lo costell de la mar.*

També hi havia un recinte per tancar-hi dones «esgarriades». Ens referim a la casa de les Egipcíaques, que de fet no era realment un convent sinó una mena de reformatori on eren confinades algunes dones, de vegades a instància dels seus marits. També allà, per Setmana Santa, durant quatre dies, s'hi tancava les dones públiques del bordell, de manera que a càrrec de la ciutat es preparava un lloc custodiat per guàrdies, on es portaven matalassos, llenya i menjar, s'hi celebrava missa i s'hi feien sermons encaminats a la conversió d'aquestes dones. Uns anys després es va revocar l'ordre i es va disposar que, per Setmana Santa, romanguessin als bordells, vigilades i sense que els clients hi tinguessin possibilitat d'accés.

La presó i el coster

La presó com a càstig és un concepte modern, tendeix a esborrar el que tenia de públic, és a dir, d'espectacle, l'exercici del càstig. Com diu Michel Foucault, el càstig tendeix a convertir-se en la part amagada del procés penal. En canvi, el càstig medieval pretén ser públic i exemplar per a la població, que presenciava les penes pels carrers i places de les viles i ciutats, on es poden veure homes i dones penjats a les forques o costers amb petits delinqüents en roba interior exposats a la vergonya pública. No és fins al segle XVIII que es prefereix el càstig amagat al càstig públic, és a dir, la presó al coster.

En els darrers segles medievals s'exposava a la vergonya especialment els petits delinqüents que no podien satisfer les multes imposades, com ara *els pescadors e exavaguers*, dels quals hem parlat abans, que havien fet *alguna robaria e malifeta; si el malfactor no pot indemnitzar al propietari que estiga en cors de gonella ligat en l'om de Sent Jacme tot un dia*. I hi havia diferents indrets a la ciutat per exposar-hi els delinqüents com ara el porxo de la Mar o la plaça del Blat, però especialment l'om situat en un lloc cèntric i concorregut com era la plaça de Sant Jaume, on estava situada la casa de la ciutat, hi havia les escrivanies i encara s'hi celebraven els encants.

La presó medieval, que era sobretot preventiva, estava situada a la plaça de l'Àngel, a la cantonada de l'actual carrer Llibreteria, que durant molts segles s'anomenà Baixada de la Presó. L'edifici fortificat aprofitava el portal de llevant de la muralla romana; allà hi havia la cort de justícia i la presó comuna, sota l'autoritat del representant reial, és a dir, el veguer. El recinte penitenciari era un lloc humit, brut i realment insà, tal com ho fa constar el mateix rei Pere en una carta adreçada al procurador de Catalunya, Ramon de Montcada, l'any 1357, i que hem trobat copiada en una requesta sobre el procés contra els acusats de la mort del noble Ramon de Sant Vicens. El rei demana que s'enllesteixi el procés, ja que l'estada a la presó dels inculpats, tots ells de certa posició, es feia insostenible a causa del seu mal estat.

Et nichilominus aliquis ex predictis delatos, quos captos in quadam domo Curie Vicarii Barchinone facitis detineri, in qua putrefactio multa sit, et est domus ruinosa, ut dicitur, et mali odoris, in alia domum congruam sive hospicium dicte civitatis, si eorum merita hec exposiunt, transmutetis, seu transmutari etiam faciatis, ne propter putrefactionem predictam in eadem ultra debitum materentur et carcer ad custodiam inventus sic non ad penam...

També es feia servir com a presó comuna el Castell Nou, que era a l'extrem de l'antic call. Els terratrèmols que sacsejaren la ciutat l'any 1428 malmeteren ambdós castells i els consellers requereixen el batlle perquè s'adobi la presó comuna que, per aquesta raó, era molt perillosa, especialment pel terratrèmol que hi hagué el dia de la Candelera. El batlle diu que ho ha de pagar la ciutat ja que correspon a aquesta pagar les despeses de les obres dels castells que hi ha. De tota manera, les despeses de les obres del Castell Nou les va pagar un particular, un mercader convers, qui, com a compensació, obté el privilegi de posar en el dit castell llits per a ús i servei dels presos, que han de pagar cada nit tres diners. La reina Maria, en el seu testament, deixa a les presons reials dels dos castells de Barcelona 1.000 florins d'Aragó perquè el prior de la Vall d'Hebron i el guardià de Santa Maria de Jesús, prop de Barcelona, visitin els presos cada 15 dies i perquè reparteixin almoina entre els presos pobres que trobaran en aquelles presons. Hi ha, doncs, al segle XV dos espais reservats a presó comuna, però la presó era sobretot el Castell Vell o Cort del Veguer. L'edifici estava ben protegit per les torres de la porta de la muralla romana i tenia l'estructura d'un castell. Hi havia un pati anomenat *corral*, en el qual els presos passaven algunes estones fora de les cel·les. Les dones tenien reservada una ala a part, que donava sobre el pati al qual, en general, no tenien accés, ja que normalment estaven tancades. També podem deduir a partir dels documents que les cel·les eren insanes, mal ventilades i humides, i que eren col·lectives, és a dir, que hi havia diversos presos a cada cel·la; alguns dormien en llits que llogava el carceller, i d'altres, que no

tenien diners per llogar-los, jeien a la palla. A més hi havia cel·les de càstig, l'anomenada *tàvega* o part subterrània de la torre de la presó, i també s'habilitava per castigar algun pres la part alta de la torre. També sabem que els presos podien estar ferrats de mans i peus amb grillons.

Els presos podien parlar amb els seus parents i amics per mitjà d'una finestra enreixada que donava a l'escala, si el carceller no ho impedia. Sembla que hi havia un règim força obert de visites a la presó, de manera que hi poden anar parents, mullers, amics i «enraonadors», almenys pel que fa als homes; les dones tenien molt més restringits els moviments dins del recinte i els estava vedat rebre visites i parlar per la finestra enreixada. De tota manera, el carceller també limitava als homes aquest règim de visites de forma arbitrària per tal que s'allarguessin els dies de presó preventiva, i així cada dia ell cobrava el dret de carcellatge. Fins i tot consta en unes queixes de mitjan segle XV que el carceller havia fet tancar la finestra i dificultava l'entrada a les visites per la qual cosa els presos *no poden tractar de llur desliurança e d'altres misèries que vuy han les gents del món, majorment aquells de semblant condició.*

A la darrerria del segle XV el veguer i els consellers visitaven periòdicament la presó, segons costum i privilegi.

5. Solidaritats

No hi hagué cap intenció d'eliminar la pobresa ni d'integrar a la societat els grups marginals, però, tot i això, trobem solidaritats importants. En primer lloc cal remarcar que hi havia certa tendència associativa i d'ajuda mútua entre els desvalguts, que van fundar confraries com la del Cos de Jesús dels espunyats de Santa Maria del Mar, la de Sant Martí dels cecs, a la parròquia del Pi, i la del Sant Esperit dels pobres de la ciutat; aquests tenien la seva seu en una petita casa amb hort al carrer del Carme, que van haver d'acabar cedint perquè no podien pagar el cens. També es van formar societats de captaires per anar als enterraments.

D'altra banda, hi hagué un petit col·lectiu de dones, les beguines, que tenien cura de l'hospital dels leprosos i vivien amb ells, ensenyaven de lletra a alguna nena de l'hospici i enterraven els cossos dels penjats a les forques. Hi hagué actes personals de solidaritat: alguna esclava rebé de l'amo o la mestressa, no només la llibertat, sinó també una casa i ofici per guanyar-se la vida.

Com a exemple final de solidaritat, ben extraordinari per cert, trobem la disposició testamentària d'una dona anomenada Caterina, muller de Domènec Follit, moler del lloc del Perelló, i veïna de Barcelona, que havia nodrit des de la infància un nen pobre, que ja havia esdevingut un noi quan ella va morir. Li deixà, entre altres coses, un llit parat, amb la condició que el compartís amb altres pobres, i va deixar tots els altres béns per a obres pies:

Dimitto Guilelmo Ribot quem in sui puericia nutrivi, omnes vestes suas seu ad usum sui corporis factas que in posse meo existant... et unum lectum quod est in domo mea in quo in habito, item unum par linteaminum et unum mathalafium et unum transverum et unam flaciatam bonam et unum coxinum alias oreller, ad hoc ut ipse amore Dei recolligat aliquos pauperos Jheusu Christi qui cum eo dormiant et requiescant in eodem, amore Dei in remedium anime mee.